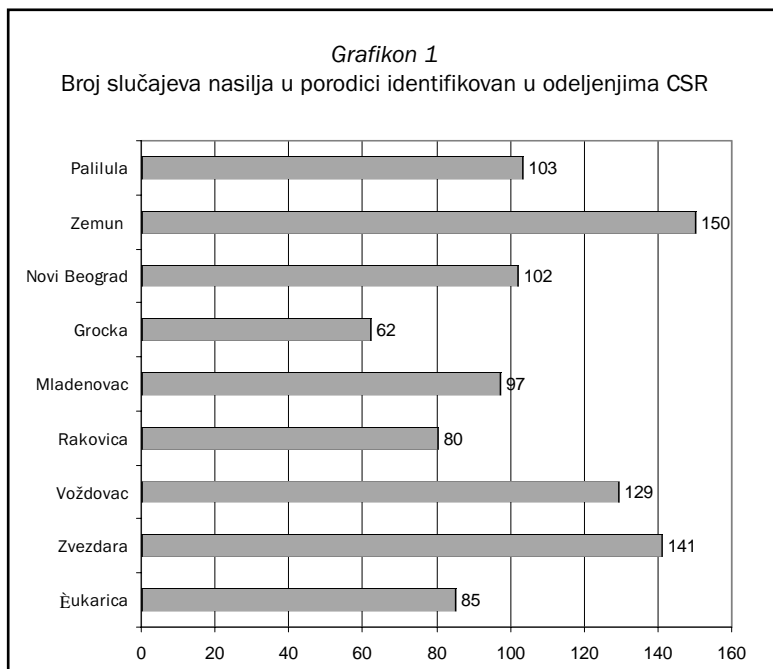

TANJA IGNJATOVIĆ

IZ EVIDENCIJE O NASILJU U PORODICI

Stručne radnice/i iz 9 odeljenja centra za socijalni rad koje/i su učestvovala/e na projektu, u periodu od godinu dana, u okviru svojih uobičajenih profesionalnih poslova, vodile/i su posebnu evidenciju o slučajevima nasilja u porodici. Iskustvo stečeno tokom realizacije projekta *Ža život bez straha*¹ olakšalo im je taj zadatak, a uslovilo je i dopune prvobitne evidencije podataka. Osnovni podaci o žrtvi, nasilniku i karakteristikama nasilja, iako ne čine kompletne informacije, ostali su nepromenjeni, iz više razloga. Želele smo da napravimo jednostavnu evidenciju, koja ne opterećuje stručne radnice/ke, imajući u

vidu količinu podataka i evidencija koje već vode. U kombinaciji sa svim drugim podacima koji se prikupе u redovnim postupcima, evidencija je bila dovoljna za potrebe praćenja slučaja, kao i za statističke preglede na osnovu kojih je moguće planirati budući rad. Upitniku za prikupljanje podataka² dodata je lista *intervencija i mera zaštite od nasilja u porodici*. Tokom planiranja mera zaštite, u formi *proširenih timskih sastanaka*, uključivani su predstavnici policije, pravosudnih organa, zdravstvenih ustanova, nevladinih organizacija, ali i radnih organizacija, škola i predškolskih ustanova, kao i žrtva i članovi porodice, što je proces učinilo efektivnijim i efikasnijim na različite načine.

1. Pogledati: *O nasilju u porodici iz evidencije centra za socijalni rad, u Za život bez straha, izveštaj 2002/03.*

2. pogledati prilog u II poglavlju Izveštaja

Verujemo da je takav način rada dobra osnova za stvaranje koordinirane akcije lokalne zajednice u rešavanju problema nasilja u porodici i da će imati dugoročne uticaje na rad velike većine profesionalaca koji su u njemu učestvovali.

Od početka projektnih aktivnosti broj učesnica/ka programa iz različitih timova bio je neujednačen,³ što je i ovaj put uticalo na strukturu prikupljenih podataka. Najveći broj evidentiranih slučajeva dolazi iz *tima za zaštitu dece sa poremećenim porodičnim odnosima* – 62,3%, što odgovara strukturi učesnica/ka programa. Ostala tri tima su registrovala 37,7% žrtava, od 10 do 16% po timu, što takođe odgovara zastupljenosti učesnika programa, ali ne i realnom prisustvu nasilja u populaciji/grupama kojima se bave ta tri tima (*grafikon 2*). Iako nije postojala formalna obaveza da se učestvuje u ovim aktivnostima, 100 stručnih radnik/ca iz svih odeljenja, sa pojedinačnim doprinosom od 1 do 40 slučajeva, učestvovalo je u identifikovanju, evidentiranju i intervenisanju, specifično procenjenim potrebama korisnica/korisnika, tokom realizacije ovog projekta.

Ukupan broj evidentiranih slučajeva nasilja u porodici u periodu od godinu dana bio je 949⁴, od 62 do 150 slučajeva, u zavisnosti od odeljenja (grafikon 1). Neujednačen broj evidentiranih slučajeva nasilja nije u korelaciji sa veličinom odeljenja i brojem učesnica/ka projekta.

Posmatrano u celini, u poređenju sa podacima dobijenim tokom realizacije projekta *Za život bez straha – 2002/03*, kada je evidencija o nasilju u porodici prvi put uvedena u centre za socijalni rad, trend statističkih pokazatelja ostao je isti. Naime, osnovni statistički podaci o učestalosti pojedinih kategorija varijabli potvrđuju njihovu stabilnost. Ta činjenica učvršćuje uverenja i onih koji su pokazivali najviše sumnje, da je rodna uslovljenost nasilja u porodici njegova najznačajnija karakteristika, koja ga bitno razlikuje od nasilja van porodičnog konteksta. Pomenuta specifičnost iziskuje potrebu da se mehanizmi i dinamika nasilja u porodici, u svim njegovim raznovrsnim oblicima i formama, prepozna da bi se donosile ispravne odluke u odnosu na mere zaštite i počinioce.

U odnosu na nekoliko praćenih varijabli, dva odeljenja su imala statističke

pokazatelje koji se razlikuju od drugih odeljenja, kao i od zajedničkih (zbirnih) vrednosti – Zvezdara i Novi Beograd. Procenat registrovanih *žrtava ženskog pola* bio je značajno niži od prosečnog procenta za sva odeljenja, uključujući i ta dva – 52% u Novom Beogradu i 56% u Zvezdari, u odnosu na 73,5% u svim 9 odeljenja. Osobe *mlađe od 18 godina* kao žrtve nasilja u porodici registrovane su u ta dva odeljenja u većem procentu – 46,1% u Novom Beogradu i čak 72,3% u Zvezdari, u odnosu na 37,7% u svim ostalim odeljenjima. Najniži procenat počinitelaca nasilja *muškog pola* ima Zvezdara, samo 62,4% u odnosu na prosečnu vrednost od 82,6%. *Razlika* u strukturi žrtava i nasilnika u odnosu na pol i uzrast/starost može biti posledica činjenice da je u odeljenjima Novi Beograd i Zvezdara registrovano manje slučajeva nasilja u *timu za zaštitu dece sa poremećenim porodičnim odnosima* (Novi Beograd 40,2% a Zvezdara 56%, u odnosu na prosek u svim odeljenjima od 62,3%). Naše je mišljenje da je ova razlika nastala i zbog speci-

3. Program je prvobitno bio namenjen stručnjacima iz tima za zaštitu dece iz porodica sa poremećenim porodičnim odnosima, ali su mu se tokom realizacije pridružili i predstavnici drugih timova, zastupljeni u znatno manjem broju.

4. Broj evidentiranih slučajeva razlikuje se od broja identifikovanih, jer prvi odgovara slučajevima koji su kompletno uneti u elektronsku bazu podataka.

fičnosti u proceni porodičnog konteksta. Pretpostavljamo da je kod stručnih radnica/ka postojala veća osetljivost za nasilje koje se dešava deci, kao i propust da se identifikuje i utvrdi nasilje koje se vrši prema drugim članovima porodice – najčešće prema ženi. Nasilje osoba ženskog pola najčešće je povezano sa zlostavljanjem i zanemarivanjem dece, a ne dovodi se u vezu sa mogućom istovremenom izloženošću nasilju od strane partnera. Sve predrasude u odnosu na roditeljsku ulogu majke utiču na identifikovanje primarnog nasilnika, kao i na odluku čiju bezbednost i na koji način je potrebno ostvariti.

KO SU ŽRTVE NASILJA U PORODICI

Prema evidenciji o nasilju u porodici koja je vođena u 9 odeljenja za socijalni rad, od 949 registrovanih korisnica/korisnika, osobe ženskog pola su zastupljene kao direktne žrtve nasilja u porodici u 73,5% slučajeva. Jedna od osnovnih činjenica u vezi sa nasiljem u porodici se potvrđuje u ovoj statistici, kao i u svim prethodnim i sličnim. Kada se radi o nasilju u porodici ne postoji podjednaka rodna zastupljenost žrtava i počinilaca nasilja (grafikon 3).

Žrtve nasilja su svih starosnih kategorija. Maloletne žrtve nasilja čine trećinu uzorka, ili 37,7% svih slučajeva, dok su ostale žrtve nasilja u porodici punoletne osobe. Gotovo polovina registrovanih žrtava nasilja

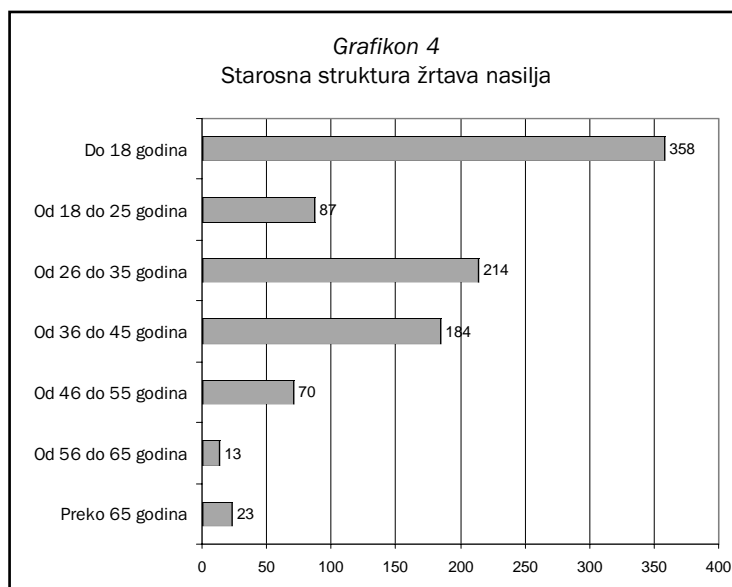
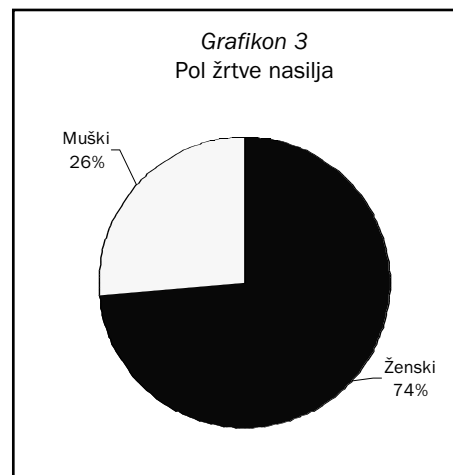

Tabela 1
Odnosi između pola i starosne strukture žrtve

Starost	ženski	muški	ukupno
ispod 18	152	206	358
18 do 25	77	10	87
26 do 35	204	10	214
36 do 45	179	5	184
46 do 55	61	9	70
56 do 65	10	3	13
iznad 65 godina	15	8	23
ukupno	698	251	949

Chi kvadrat 300,894, df = 6, nivo značajnosti 0,000

– 45,6% je u srednjoj starosnoj dobi, između 26 i 45 godina (grafikon 4). Kada se pol žrtve nasilja posmatra u odnosu na starosnu strukturu korisnica/ka, u odraslom dobu, u svim starosnim kategorijama do 55 godina, žene čine većinu. Broj maloletnih žrtvi različitog pola sličan je – 57,5% dečaka i 42,5% devojčica. Statistički značajna razlika između pola i starosti žrtve nasilja u porodici javlja se u odraslom dobu (tabela 1).

U odnosu na srodstvo nasilnika sa žrtvom, polovina osoba koje čine nasilje u porodici su žrtvini partneri (39,8%) i bivši partneri (13,3%). Nasilje prema maloletnim licima najčešće čine roditelji (84,6% svih slučajeva nasilja prema deci). Odnos srodstva nasilnika i starosne

Tabela 2
Odnos između starosti žrtve i srodstva sa nasilnikom

Starost	partner	bivši part.	roditelj	dete	ostali
ispod 18	4	1	303	3	47
18 do 25	45	17	15	2	8
26 do 35	142	60	6	0	6
36 do 45	136	38	6	2	2
46 do 55	46	10	2	9	3
56 do 65	4	0	0	6	3
iznad 65 godina	1	0	1	13	8
ukupno	378	126	333	35	77

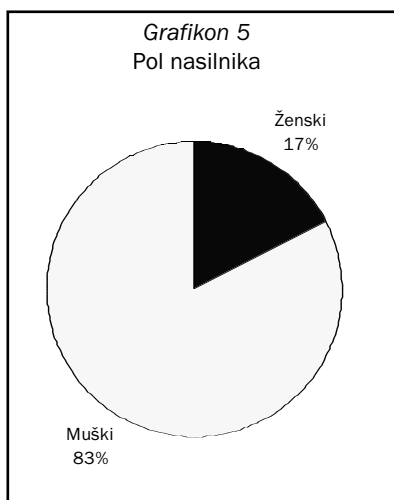
Chi kvadrat 1078.789, df = 24, nivo značajnosti 0.000

kategorije u kojoj se nalazi žrtva pokazuje doslednu pravilnost i statistički je značajan (tabela 2). Samo je 15 muškaraca registrovano kao žrtve nasilja od strane partnerki (10 aktuelnih i 5 bivših partnerki) što čini 1,6% svih žrtvi nasilja ili 6% žrtvi nasilja muškog pola. Neki od oblika nasilja od strane svog aktuelnog (368) i bivšeg partnera (121), trpi 489 žena, te su i razlike između pola žrtve nasilja i srodstva sa nasilnikom statistički značajne (tabela 3).

Tabela 3
Odnos između pola žrtve i srodstva sa nasilnikom

Srodstvo/pol žrtve	ženski	muški	ukupno
partner	368	10	378
bivši partner	121	5	126
roditelj	145	188	333
dete	23	12	35
ostali	41	36	77
ukupno	698	251	949

Chi kvadrat 314.391, df = 4, nivo značajnosti 0.000

KO SU POČINIOCI NASILJA U PORODICI

Osobe koje čine nasilje prema članovima porodice, po evidencijama iz odeljenja

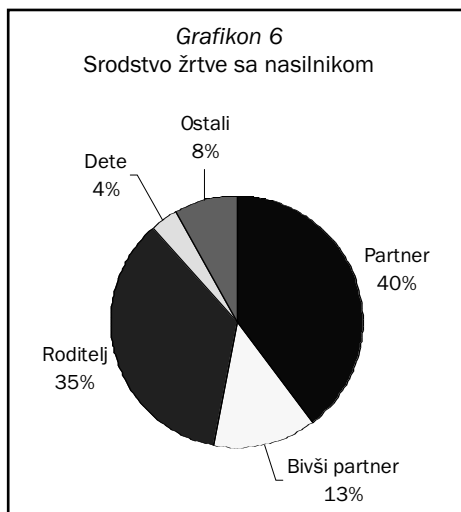
centra za socijalni rad, u velikoj većini – 82,6% su muškog pola, što je saglasno svim dosadašnjim statistikama i podacima istraživanja (grafikon 5).

Osobe muškog pola čine dve trećine počinilaca nasilja nad maloletnim žrtvama (63,7%), dok žene predstavljaju trećinu počinilaca (36,3%). U odnosu na punoletne žrtve nasilja 556 muškaraca je identifikovano kao nasilnik, a samo 35 žena su počiniteljke nasilja, njih 10 prema osobama u najstarijoj kategoriji. Razlika između pola nasilnika i starosne kategorije kojoj pripada žrtva je statistički značajna (tabela 4).

Tabela 4
Odnosi između starosne strukture žrtve i pola nasilnika

Starost žrtve	ženski	muški	ukupno
ispod 18	130	228	358
18 do 25	8	79	87
26 do 35	8	206	214
36 do 45	4	180	184
46 do 55	5	65	70
56 do 65	0	13	13
iznad 65 godina	10	13	23
ukupno	165	784	949

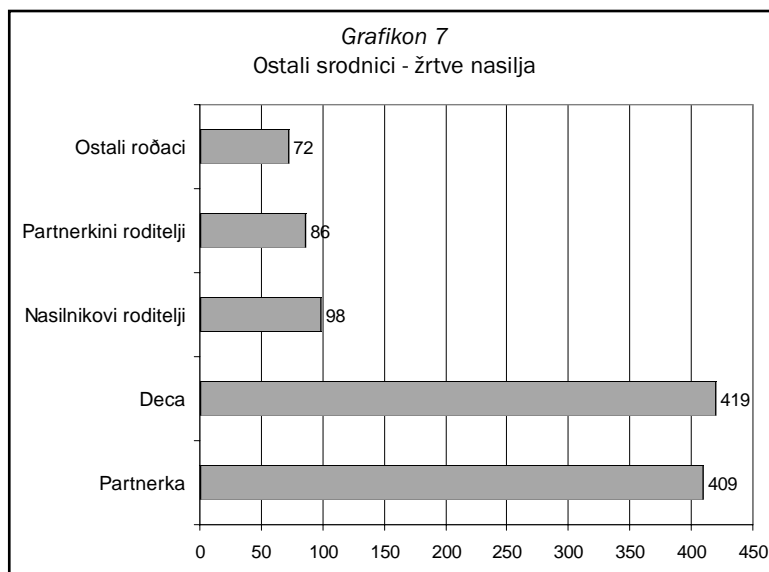
Chi kvadrat 169.491, df = 6, nivo značajnosti 0.000

Ipak, primetno je da se nasilje od strane žene-majke u percepciji stručnih radnika, ali i kroz upotrebu termina i intervencija, doživljava na drugi, znatno teži način, što potvrđuje činjenicu da je razumevanje te pojave opterećeno mnogim kulturološki nastalim rodnim stereotipima – o ulozi žene i ulozi majke. Uz nerazumevanje obrazaca moći i kontrole, društvene dominacije i privilegija muškaraca, jednostrana reakcija stručnjaka i sistema predstavlja okrivljavanje žrtve – jer trpi, jer ništa ne čini, jer se vraća nasilniku, jer je i ona nasilna prema deci, jer ne čini zaštitu dece, ili ih zanemaruje... Tendencija strožeg postupanja prema počiniocima nasilja ženskog pola počiva na činjenici da je ono najčešće usmereno prema deci, ali i zato što su očekivanja od majke u patrijarhalnim/tradicionalističkim društvima veća nego očekivanja od oca, dok se istovremeno ne uvažavaju nejednake društvene pozicije.⁵

Više od polovine svih slučajeva nasilja (53,1%) potiče od partnera – aktuelnog i bivšeg supruga. Roditelji su počinioci trećine svih identifikovanih slučajeva – 35,1% (grafikon 6). Istovremeno sa nasiljem prema partnerkama, u gotovo polovini slučajeva nasilja u porodici i deca su žrtve (419), a kada je nasilje usmereno prema deci, u nešto manje od polovine situacija, i partnerke su žrtve nasilja (409).

Nasilnici se nasilno ponašaju i prema drugim srođnicima – svojim (98) i partnerkinim roditeljima (86 slučajeva), ali i prema ostalim srođnicima koji žive u istom domaćinstvu ili pomažu u rešavanju problema u okviru porodice (72), čak i prema drugim bliskim ljudima – nesrođnicima (34) (grafikon 7). Pretnje, kao i izloženost neposrednom nasilju, udaljavaju bliske ljude, zbog osećanja straha ili nemoći, od porodice u kojoj se dešava nasilje, ostavljajući žrtvu izolovanu od pomoći najbližih srođnika i prijatelja, što doprinosi osećaju moći i kontrole koju ima nasilnik. Poznato je da žrtve dugo vremena pokušavaju da rešenja za nasilje u porodici nađu promenom svog ponašanja i traženjem podrške unutar šire porodice, pre nego što se obrate institucijama sistema. Bez podržavajuće socijalne mreže – rođaka i prijatelja, uz slabe institucionalne mere zaštite i objektivno teške društveno-ekonomske prilike kod nas, žrtva nema gotovo nikakve šanse da se sama izbori i opstane van nasilne situacije.

5.0 specifičnosti reakcija stručnih radnika/ka u odnosu na pol nasilnika biće više reči u tekstovima: *Koliko smo daleko od razumevanja nasilja u porodici* i *Zašto je važno nastaviti usavršavanje stručnih radnika CSR-a*

KARAKTERISTIKE NASILJA U PORODICI

Beleženje osnovnih podataka o nasilju u porodici uključuje i evidenciju vrsta nasilja koje se javljaju: psihičko, fizičko, seksualno i ekonomsko. Svako od njih može biti različitog intenziteta i učestolasti, imati različite forme. Stručne radnice/i su u 949 situacija nasilja registrovale ukupno 1958 prisutnih oblika nasilja, što u proseku čini 2,1 oblik nasilja prema jednoj žrtvi (grafikon 8). Samo 210 osoba, evidentiranih kao žrtve nasilja u porodici, trpe jedan oblik nasilja, dok sve ostale istovremeno trpe više oblika (grafikon 9).

Najprisutniji oblik nasilja je *psihičko*, registrovano kod gotovo svake žrtve nasilja, ili u 92,3% slučajeva. *Fizičko* nasilje je takođe vrlo prisutno – u 69,9% svih situacija nasilja što, na još jedan način,

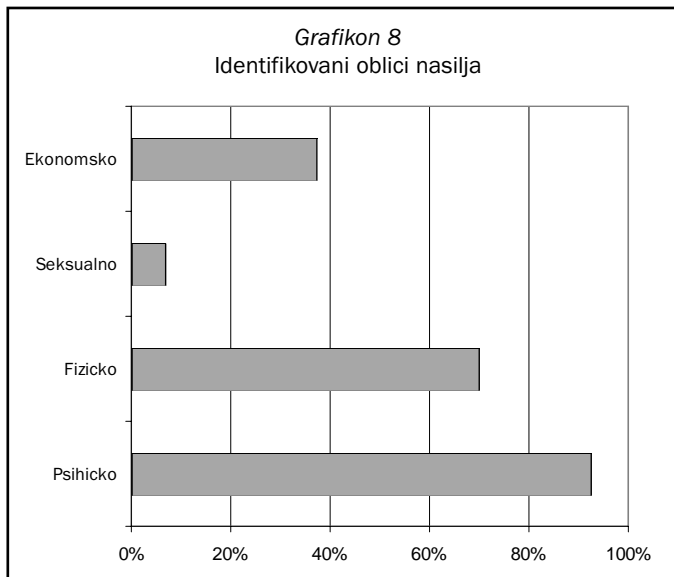
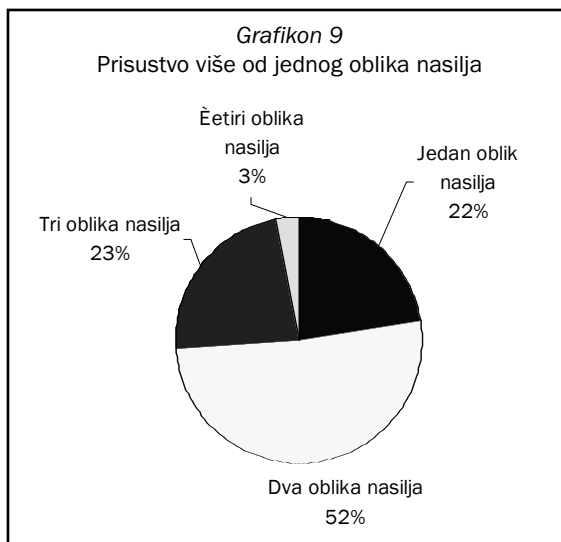

Tabela 5a,b
Odnos između pola žrtve i vrste nasilja

Vrsta nasilja	fizičko nasilje		seksualno nasilje	
	DA	NE	DA	NE
pol				
ženski pol	514	184	61	637
muški pol	150	101	4	247
ukupno	664	285	65	884

Fizičko nasilje: Chi kvadrat 16.921, df = 1, nivo značajnosti 0.000

Seksualno nasilje: Chi kvadrat 14.774, df = 1, nivo značajnosti 0.000

potvrđuje činjenicu da se žrtve javljaju za pomoć tek kada su prisutni “teži” i “vidljiviji” oblici nasilja, tj. da postoji izvesna “spremnost” na trpljenje psihičkog nasilja, bez obzira što i ono može imati teške posledice. Povremeno i stručne radnice/i “nalaze problem u dokazivosti” psihičkog nasilja, te je jasno zašto žrtve ne pokazuju dovoljnu spremnost da ga imenuju, kao i da se obrate za pomoć. Zato što su u tako velikom broju prisutni, psihičko i fizičko nasilje se najčešće “preklapaju”. Kako i jedno i drugo iscrpljuju žrtvu, oduzimajući joj sigurnost i samopštovanje, ona često nije u mogućnosti da se efikasno odupre nasilju i pored očiglednog trpljenja. *Seksualno* nasilje, u vidovima koje je žrtva spremna da prijavi, registrovano je u 6,8% slučajeva, dok je ekonomsko nasilje prisutno kod 18% žrtvi.

Fizičko i seksualno nasilje je statistički značajno povezano sa polom žrtve – žene su značajno češće žrtve tih vrsta nasilja, što nije slučaj kada su u pitanju psihičko i ekonomsko nasilje (tabela 5a,b).

U odnosu na starosnu strukturu žrtvi nasilja u porodici i vrste nasilja kojima su izložene, statistički značajna razlika javlja se kod *fizičkog i ekonomskog nasilja* – starije osobe su češće izložene tim oblicima nasilja (tabela 6a,b).

Tabela 6a,b
Odnos između starosti žrtve i vrste nasilja

Vrsta nasilja	fizičko nasilje		ekonmsko nasilje	
	DA	NE	DA	NE
Starost žrtve				
ispod 18	207	151	134	224
18 do 25	66	21	33	54
26 do 35	175	39	66	148
36 do 45	144	40	63	121
46 do 55	52	18	35	35
56 do 65	8	5	6	7
iznad 65 godina	11	23	16	7
ukupno	664	285	353	596

Fizičko nasilje/pol: Chi kvadrat 51.324, df = 6, nivo značajnosti 0.000

Ekonomsko nasilje/pol: Chi kvadrat 20.091, df = 6, nivo značajnosti 0.0030.000

(grafikon 10). Prijavljeno nasilje, potvrđuje ova i sve druge evidencije, nikada nije prva, niti jedina situacija nasilja koja se dešava žrtvi. Poznavanje kontinuiteta, mehanizama kontrole i moći, kao i društvenog i porodičnog konteksta u kojem se dešava nasilje, omogućava rezumevanje (re)akcije žrtve, male šanse/mogućnosti da se odupre i da nasilje prestane bez adekvatne i efikasne intervencije institucija sistema.

Osobe muškog pola učine većinu svih oblika nasilja, ali je statistički značajna razlika između *pol*a počinioca i *fizičkog i seksualnog nasilja* – muškarci su počinioci u 87,5% svih slučajeva fizičkog i čak u 96,9% slučajeva seksualnog nasilja, što ukazuje da je, u poređenju sa nasiljem učinjenim od strane žena, nasilje koje dolazi od strane muškaraca teže i sa težim posledicama (tabela 7a,b)

Ako se nasilje posmatra u odnosu na *trajanje*, dobija se prepoznatljivija slika koja potvrđuje podatke da se sasvim mali broj žrtava, u uzorku samo 0,8% javi za pomoć već u prvoj godini, kada prepozna određeno ponašanje kao nasilno. U više od dve trećine slučajeva (68,5%) nasilje je trajalo između jedne i 5 godina, dok je u svakom petom slučaju (19%) ono trajalo između 6 i 10 godina, a u svakom desetom (10,6%) od 11 do 20 godina

Tabela 7a,b
Odnos između pola nasilnika i vrste nasilja

Vrsta nasilja	fizičko nasilje			seksualno nasilje		
	DA	NE	Ukupno	DA	NE	Ukupno
pol nasilnika						
ženski pol	83	82	165	2	163	165
muški pol	581	203	784	63	721	784
ukupno	664	285	949	65	884	949

Fizičko nasilje: Chi kvadrat 16.921, df = 1, nivo značajnosti 0.000
Seksualno nasilje: Chi kvadrat 14.774, df = 1, nivo značajnosti 0.000

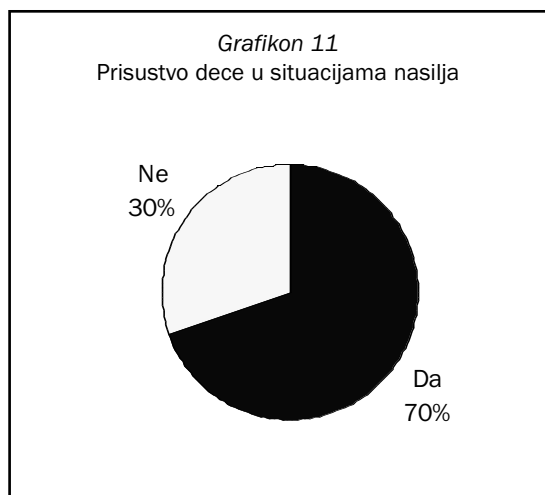
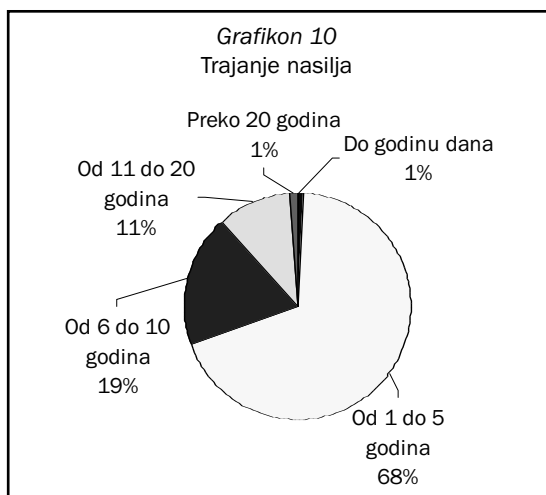

Tabela 8
Odnosi između pola nasilnika i povreda kod žrtve

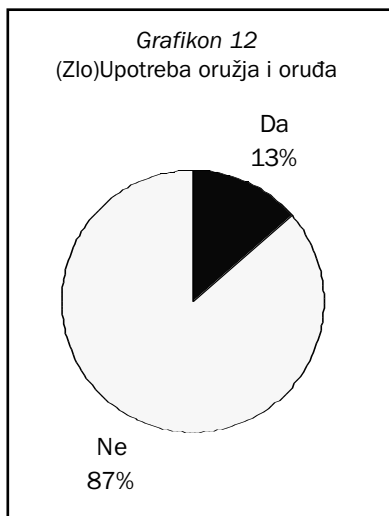
Pol nasilnika/Povrede	DA	NE	ukupno
ženski	65	100	165
muški	455	329	784
ukupno	520	429	949

Chi kvadrat 19.124, $df = 1$, nivo značajnosti 0.000

Broj dece-žrtava nasilja, na taj način, značajno raste – identifikovani su kao neposredne žrtve nasilja u 358 situacija, dok su uz majke, deca indirektno žrtve nasilja u još 419 porodica.

Više od polovine nasilnih muškaraca (58%) učini 87,5% svih registrovanih povreda, tako da je veza između pola nasilnika i povreda koje učine statistički značajna. (tabela 8)

U 13,5% situacija nasilja u porodici (zlo)upotrebljava se oružje ili oruđe (grafikon 12). Zloupotrebu oružja ili oruđa češće čine muškarci – 80,5% svih situacija u kojima je ono upotrebljeno. Imajući u vidu da su situacije nasilja u porodici, u kojima se koristi oružje ili oruđe, posebno opasne zbog rizika od teških telesnih povreda i smrtnog ishoda nasilja, reakcija sistema treba da bude adekvatna i efikasna. Prepoznatljivost (zlo)upotrebe oruđa, kao i doživljaj njegove opasnosti, za žrtvu, ali i za stručne radnice/ke, ne mora uvek biti očigledna, pa se, na taj način, može napraviti propust u proceni ugroženosti ili rizika od nasilne situacije. Nažalost, nekad samo fatalni ishodi nekih porodičnih situacija ukažu na direktnu i visoku opasnost od oružja i oruđa.

INTERVENCIJE STRUČNIH RADNIKA U SITUACIJAMA NASILJA U PORODICI

Evidentiranje intervencija i mera zaštite koje su preduzele/i stručne radnice/i centra za socijalni rad organizovano je na jednostavan način – obeležavanjem na listi ponuđenih intervencija onih koje su primenjivane u konkretnom slučaju. Spisak mogućih intervencija načinjen je na osnovu kombinacije znanja o postupanju i merama zaštite u situaciji nasilja u porodici, sa merama koje stručne radnice/i koriste u redovnom radu sa korisnicama/korisnicima po važećim standardima socijalnih usluga⁶. Prikaz zastupljenosti intervencija različitog tipa ne govori o učestalosti usluga u odnosu na svakog pojedinačnu korisnicu/korisnika. Prilikom jednog dolaska u centar za socijalni rad korisnica/korisnik je mogao dobiti više različitih intervencija. Istovremeno, ista intervencija koja zahteva kontinuitet u primeni (npr. savetovanje i terapija) mogla je biti pružana veliki broj puta, ali nije statistički obrađivana⁷.

Najučestalija intervencija koju su primenjivale stručne radnice/i odnosila se na razgovor sa korisnikom/korisnikom u cilju prikupljanja informacija o nasilju u porodici, a zastupljena je kod gotovo svih registrovanih slučajeva (99,5%).

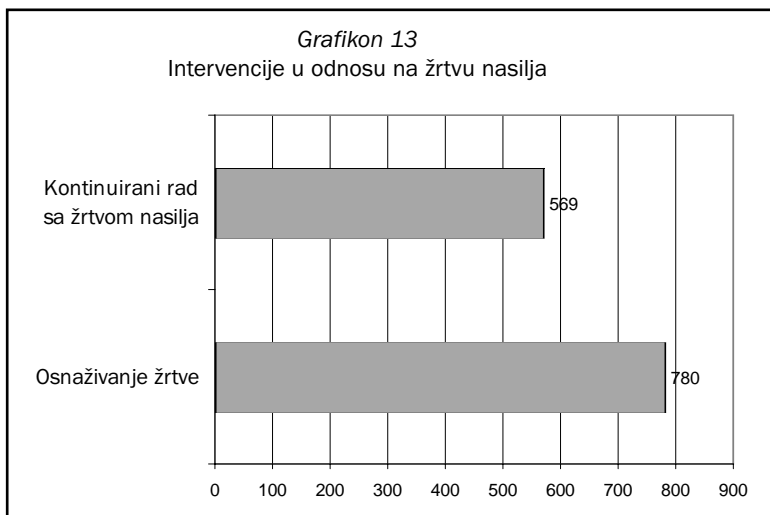
6. Listu intervencija stručnih radnika pogledati u II poglavlju Izveštaja.

7. Evidentirano u listi praćenja.

Intervencije i mere zaštite koje se odnose na žrtvu nasilja

Oснаživanje žrtve da izađe iz nasilja, koje može da obuhvati različite postupke, prisutno je kod 85,5% svih slučajeva nasilja sa kojima su se susretale stručne radnice/i. O nivou i složenosti primenjenih savetodavnih tehnika i postupaka osnaživanja ne može se zaključivati iz podataka o učestalosti, a kvalitativne analize upućuju na postojanje tendencije upotrebe uopštenih formulacija – *osnaživanje, saradnja, podrška, rad sa....*, iz kojih je teško zaključiti koja specifična i koliko konkretna podrška je pružena

žrtvi. *Rad sa žrtvom nasilja*, koji podrazumeva kontinuiranu intervenciju, iako ređi, prisutan je u dve trećine situacija nasilja u porodici (62,4%) (*grafikon 13*).

Intervencije i mere zaštite u vezi sa nasilnikom

Najučestalija intervencija stručnih radnica/ka, kada je u pitanju počinitelac nasilja, je *usmeno upozorenje*, prisutno u dve trećine registrovanih slučajeva (69%). Druge, "čvršće" mere, znatno su ređe zastupljene. Na

zapisnik izjava od nasilnika kojom se obavezuje da neće biti nasilan prema članovima porodice u daljem toku rada, prisutna je samo kod trećine identifikovanih slučajeva nasilja (33,6%), dok je *pismeno upozorenje* nasilniku sasvim retko korišćena intervencija, samo u 3,8% slučajeva. *Pisanje krivične prijave* usledilo je samo u 6,7% slučajeva (*grafikon 14*). Ako podatke o vrstama i učestalosti intervencija prema nasilniku uporedimo sa podacima o vrstama i karakteristikama nasilja, bez mnogo složene analize, možemo zaključiti da su one neopravdano *blage*. Dve trećine korisnica/korisnika iz uzorka prijavile/i su fizičko nasilje, a gotovo 7% seksualno, što predstavlja teške oblike nasilja. Polovina žrtava je prijavila povrede usled pretrpljenog nasilja, a više od dve trećine tih povreda su bile vidljive. Nasilnici su u 13,5% situacija koristili oružje ili oruđe. Sve ove karakteristike jasno ukazuju da je usmeno upozorenje nasilniku,

kao najčešća intervencija, krajnje neadekvatna mera zaštite žrtve. Možemo pretpostaviti da *nekorišćenje* službenih ovlašćenja daje pogrešnu poruku nasilniku, potvrđujući kod njega već prisutan stav da učinjeno nasilje nije društveno opasno i nepoželjno ponašanje, ili uverenje da sistem nema adekvatnih rešenja, te da je njemu ostavljeno da o ponašanju u porodičnom krugu odlučuje po vlastitoj

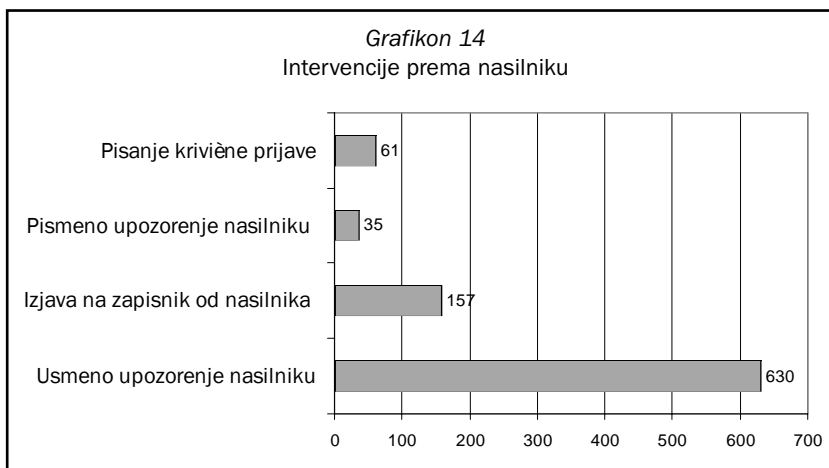

Tabela 9

Odnos između pola nasilnika i intervencije: tretman nasilnika

Pol/Tretman	DA	NE	ukupno
ženski pol	49	109	158
muški pol	138	616	754
ukupno	187	725	912

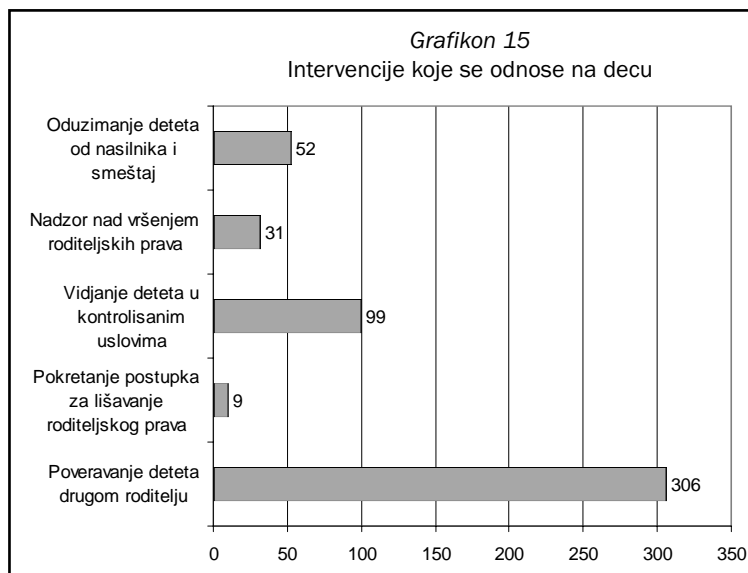
Chi kvadrat 12.947, df = 1, nivo značajnosti 0.000

žrtve i nasilnike značajno različita. U dve trećine slučajeva zastupljen je kontinuirani rad sa žrtvom (62,4%), a samo u petini slučajeva takav tretman je prisutan kada se radi o nasilniku (20,5%). Imajući u vidu težinu i složenost nasilja u porodici sa kojim su se suočavali stručnjakinje/ci u centrima, važno je što su, i pored preopterećenosti brojem korisnika i administrativnim poslovima, odvajali vreme i profesionalno znanje za te vrste intervencija. Lako je pretpostaviti da je manja zastupljenost rada sa nasilnikom posledica činjenice da su oni inače manje dostupni – da dobrovoljno vrlo retko pristaju na tretman. Takođe, takav rad zahteva sasvim specifična znanja i veštine, koje nema većina stručnih radnica/ka, bez obzira na nesumnjive profesionalne kompetencije.

Međutim, kada se intervencije preduzete prema nasilnicima dovedu u vezu sa njihovim polom, statistički značajna razlika se dobija samo u odnosu na spremnost da se učestvuje u terapijskom tretmanu. Žene pokazuju značajno veću spremnost za učešće u kontinuiranom radu na “ispravljanju” nasilnog ponašanja – 26,2% u odnosu na 15% muškaraca (tabela 9).

Intervencije i mere zaštite u odnosu na decu⁸

Bez obzira da li su deca neposredne žrtve, ili samo svedoče o nasilju, koje se dešava između roditelja ili u porodici, mere zaštite usmerene na njih su od posebne važnosti. U polovini slučajeva nasilja u porodici (497) stručne radnice/i su preduzeli neku od intervencija koje se odnose na decu, ili relaciju dece sa nasilnim ili nenasilnim roditeljem (grafikon 15). Čini se da su, u odnosu na karakteristike nasilja, manje korišćene mere *viđenje deteta u kontrolisanim uslovima* i *nadzor nad vršenjem roditeljskih prava*, nego što bi to moglo da bude. Iskustva pokazuju da su one “moćan” mehanizam kontrole nasilnika. Imajući u vidu tendenciju nasilnika da manipuliše decom, i na taj način kontroliše žrtvu, čak i kada sa njom više nije u bračnoj zajednici, kao i činjenicu da ogroman broj dece

8. Podela na intervencije prema kategoriji žrtva/nasilnik samo je uslovna, ovde uvedena da bi se lakše pratile vrste intervencija i trendovi njihove zastupljenosti kod počinitelaca/žrtvi različitog pola. Jasno je da ista mera ima istovremene, specifične efekte u odnosu na žrtvu (direktnu ili indirektnu) i na nasilnika.

volji. Žrtva je takođe dobila pogrešnu poruku, da će se situacija nasilja promeniti ako se/je sama promeni, pihvatajući sva osnaživanja i savetovanja, ili u drugom slučaju, da se nasilje u porodici ne može efikasno kontrolisati i zaustaviti.

Kada se stručne radnice/i odluče na kontinuiranu intervenciju, specifičan savetodavni rad ili terapijski tretman, primećujemo da je učestalost postupaka u odnosu na

prisustvuje omalovažavanjima, vređanjima, zastrašivanjima, pretnjama ili direktnom fizičkom nasilju jednog roditelja, od posebne je važnosti prepoznati načine zloupotrebe dece kada se radi o partnerskom nasilju. Zbog toga, kod svakog slučaja razvoda i odlučivanja o poveravanju dece, postojanje nasilja u partnerskoj realciji treba da je jedan od osnovnih kriterijuma za donošenje odluka u vezi sa decom. Takođe, razmatranje i osiguravanje bezbednosti nenasilnog roditelja je osnovni način zaštite dece izložene situacijama nasilja. Stručne radnice/i bi stoga, u svakoj situaciji partnerskog nasilja, trebalo da postave pitanje o odgovornosti za dovođenje deteta u nepoželjnu ili opasnu situaciju i da planiraju intervencije koje mogu da osiguraju bezbednost deteta i nenasilnog roditelja.

U ovom slučaju, svedoci smo paradoksalne situacije. Intervencije kojima se ograničava viđenje sa detetom, vrši nadzor nad roditeljskom ulogom ili oduzima dete od roditelja, kao način sprečavanja nasilja i zaštite deteta, statistički su značajno povezane sa *polom* nasinog roditelja – ali ne onako kako bismo svi očekivali/e. Iako su žene dva puta ređe identifikovane kao nasilan roditelj, prema njima su značajno češće pribegavane pominjane mere:

regulisanje viđenja sa detetom preduzimana je u 24,2% slučajeva kada su nasilnice bile majke i samo u 16,5% kada su u pitanju očevi; nadzor nad vršenjem roditeljskih prava primenivan je kao mera kod 35,5% majki i samo kod 16,5% očeva; oduzimanje dece realizovano je od 42,3% majki i tek od 15,8% očeva (*tabela 10a,b,c*). Bez obzira da li su roditelji prethodno bili ili ne u bračnim/partnerskim relacijama, ili kod koga su deca bila, ko je imao starateljstvo nad njima, ako je dva puta više nasilnih očeva, kako je moguće da se dva puta više intervencija kontrolisanja roditeljske uloge odnosi na majke?

Tabela 10a,b,c

Intervencije prema deci u odnosu na pol nasilnika

Intervencije prema deci	ženski	muški	ukupno
Viđanje u kontrolisanim uslovima	DA	NE	
ženski pol	24	134	158
muški pol	75	679	754
Nadzor nad vršenjem rod. prava	DA	NE	
ženski pol	11	147	158
muški pol	20	734	754
Oduzimanje deteta	DA	NE	
ženski pol	22	136	158
muški pol	30	724	754

Vršenje u kontrolisanim uslovima: Chi kvadrat 3.711, $df = 1$, nivo značajnosti 0.054

Nadzor nad vršenjem rod. prava: Chi kvadrat 7.388, $df = 1$, nivo značajnosti 0.007

Oduzimanje deteta: Chi kvadrat 24.030, $df = 1$, nivo značajnosti 0.000

Mere zaštite u saradnji sa drugim institucijama

Kada je u pitanju nasilje u porodici, mnoge intervencije i mere zaštite žrtava, u nadležnosti su i drugih ustanova i organizacija. Bez uspostavljanja direktne saradnje pri

proceni ugroženosti, planiranju i sprovođenju mera zaštite, bez koordiniranja aktivnosti svih relevantnih institucija, nijedna pojedinačna intervencija ne može biti efektivna i efikasna. Neophodan uslov saradnje između ustanova i organizacija nadležnih za rešavanje problema nasilja u porodici je posedovanje/razmena informacija o nadležnostima i načinima delovanja, poznavanje domena odgovornosti (*ko se kome i na koji način obraća u vezi sa kojim pitanjima*) i stalno, sve preciznije definisanje nadležnosti i postupaka za delovanje. Tokom realizacije projekta stručne/i radnice/i su podsticane/i da aktivno i strukturirano rade na prenošenju ili dobijanju relevantnih informacija, uspostavljanju kontakata i pridobijanju za saradnju svih aktera. Nekoliko vrsta intervencija odnosilo se na poznavanje i korišćenje nadležnosti drugih ustanova i organizacija.

Pružanje neophodnih *informacija* i *upućivanje* na nadležnosti ustanova i organizacija važno je, ne samo zato što je to pravo svakog korisnika i obaveza svakog službenika sistema, već i zbog toga što su žrtve nasilja u porodici, zbog izolovanosti koju nasilnik sistematski sprovodi, najčešće neinformisane. Informacije o pravima, mogućim merama zaštite, telefonima važnih institucija i organizacija, procedura u njima, neophodnoj dokumentaciji, predstavljaju jednu od standardnih mera postupanja kada je u

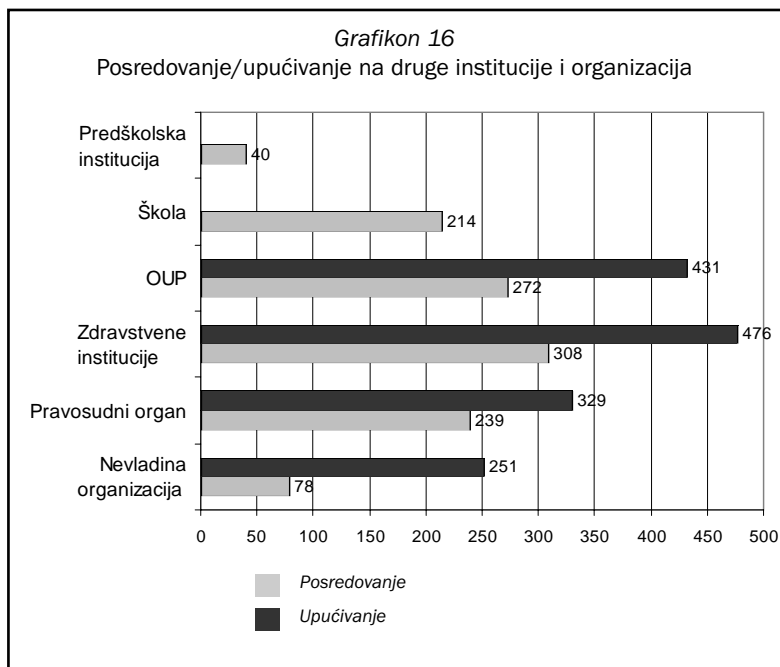
pitanju rad sa žrtvom nasilja⁹. *Posredovanje* kod predstavnika drugih institucija i organizacija zahteva više aktivnosti, a nekada je i službena (formalna) obaveza. Ona uključuje iniciranje kontakta, slanje dopisa, izveštaja, predloga, obaveštenja o preduzetim merama, ali i traženje povratnih informacija od predstavnika drugih službi. Ovaj postupak je značajno brži ako se službenici različitih institucija međusobno poznaju i kada postoje "obrasci" za obaveštavanje i prijavljivanje.

Kada se uporedi učestalost te dve vrste intervencija, zapaža se njihova slična procentualna zastupljenost – prema dve trećine korisnika se učini jedna i/ili obe intervencije (up-

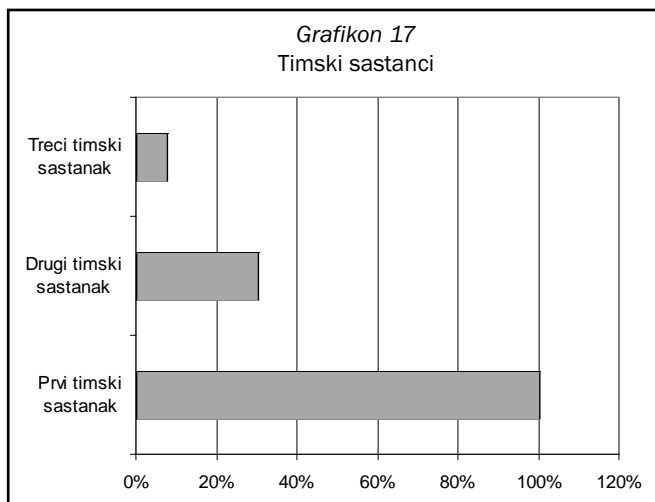
ućivanje u 68.9%, a posredovanje u 62.9% slučajeva). To potvrđuje značajno angažovanje stručnih radnika/ka u rešavanju problema. Međutim, zastupljenost intervencija u odnosu na različite ustanove i organizacije pokazuje zanimljivu razliku. Dva puta češće se korisnici i korisnici upućuju na pomoć policije (47,3%), nego što se direktno posreduje kod policije (29,8%). Slično je i sa učestalošću obraćanja zdravstvenim ustanovama i pravosudnim organima. Kada se radi o nevladinim organizacijama – direktni kontakt i saradnja su znatno ređi (8,6%) nego upućivanje korisnika/korisnika na njihove usluge (27,5%). Jedna od najčešćih intervencija *posredovanja* je kontakt sa školama – četvrtina od ukupnog broja (23,5%) (*grafikon 16*). Imajući u vidu da je u uzorku trećina žrtava nasilja mlađa od 18 godina, škole su u visokom procentu uključene u planiranje mera zaštite. Ipak, u odnosu na vrste, težinu i trajanje nasilja, škole nisu ustanove koje mogu da obezbede zaustavljanje nasilja i da pruže adekvatnu i dugoročnu bezbednost žrtava, mada je njihova dostupnost i motivisanost da se uključe u rešavanje problema svojih učenika važna. Moguće je da su neke od relevantnih institucija manje spremne na direktnu saradnju, ali se čini da se pre radi o uticaju nedovoljno razrađenih/propisanih procedura međusobnog formalnog obaveštavanja, ili o uticaju relativno "blagih" mera koje se preduzimaju prema nasilniku. Iako se najveći broj preduzetih mera odnosi na zaštitu i rad sa žrtvama nasilja, zanemarivanje kompletnog i kompleksnog delovanja, koje svakako uključuje počinioca nasilja, ne vodi efikasnom i dugoročnom rešavanju nasilja u porodici.

Prošireni timski sastanak za planiranje mera zaštite (konferencija slučaja) zakaže se skoro za svaki peti slučaj nasilja u porodici (18,3%). Pored neophodnih detaljnih priprema koje uključuju prikupljanje svih relevantnih informacija, savetovanje sa žrtvom i savetovanje u okviru tima u odeljenju, prošireni timski sastanak zahteva dosta organizacijskih aktivnosti za voditeljku/a slučaja. Bez obzira što svaka pojedinačna intervencija, svakog od uključenih sistema, može biti adekvatna i kvalitetna, i uz pretpostavku o brzom, celovitom i adekvatnom prenosu informacija od jedne do druge ustanove, direktni *susret* profesionalaca je nezamenljiv u planiranju i sprovođenju efikasnih, sinhronizovanih i koordiniranih akcija.

Tokom *prvog* proširenog timskog sastanka, pored toga što su definisane specifične mere zaštite i

9. O postupanju stručnih radnika u situacijama nasilja u porodici pogledati prikaz u II poglavlju Izveštaja i detaljan prikaz u: Protokol za postupanje u situacijama nasilja u porodici za stručne radnice/ke u centru za socijalni rad, u *Za život bez straha - izveštaj 2002/03*.

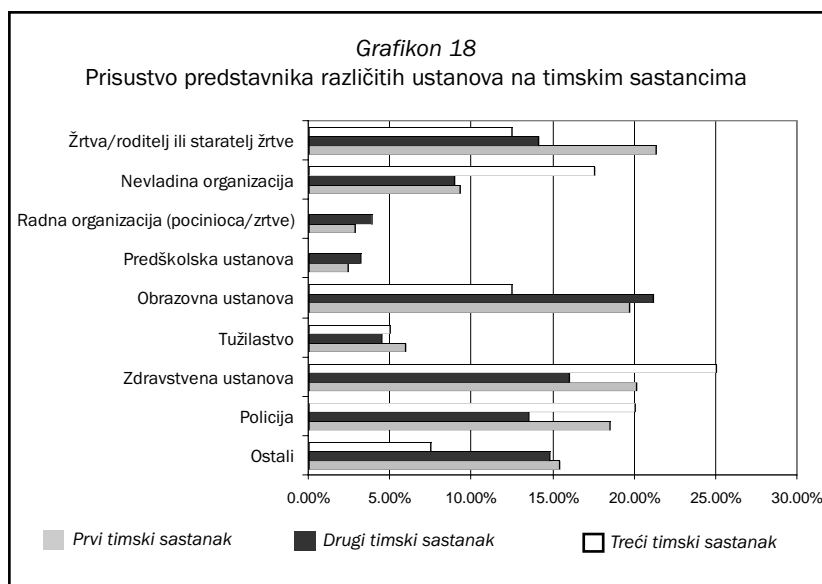

intervencije, kao i osobe odgovorne za njihovu realizaciju i praćenje efekata, određeni su i rokovi do kojih se očekuje postizanje promene. Za trećinu slučajeva (30,2%) zakazuje se *revizionni* sastanak, dok četvrtina onih koji su bili na drugom revizionom sastanku (25,9%) biva preporučena za treći (grafikon 17). Dakle, za 7,8% svih korisnika/ka organizuju se dva revizionna sastanka. Imajući u vidu složenost i kontinuitet trajanja problema u nekim porodicama, verovatno je da oni neće biti rešeni u periodu predviđenom prvim sastankom, posebno ako se ne pojave predstavnici svih relevantnih institucija. Preciziranje načina praćenja i definisanje pokazatelja ostvarenosti preduzetih mera, olakšalo bi procene efekata zaštite

žrtve nasilja. Revizionni sastanci, čak i u situacijama koje se uspešno razrešavaju u planiranom vremenskom periodu, značajni su za razmenu informacija, a posebno za utvrđivanje faktora koji su doprineli efikasnim rešenjima. Takođe, oni su od izuzetne važnosti u planiranju dugoročnih mera podrške i/ili praćenja porodice i za planiranje dodatnih ili alternativnih mera zaštite, kada se prethodne ne pokažu dovoljno delotvorne.

U odnosu na *prisustvo* predstavnika različitih ustanova i organizacija, primetno je da su na prvom sastanku najčešće prisutni predstavnici zdravstvenih ustanova, policije i škola, u 50% slučajeva. Na revizionim sastancima obrazovne i zdravstvene ustanove i dalje ostaju najprisutnije, dok se broj ostalih učesnika smanjuje (grafikon 18). Analiza pojedinačnih izveštaja sa sastanaka ukazuje da na njima izostaju predstavnici relevantnih institucija, posebno onih koje bi mogle da preuzmu efikasne akcije u odnosu na nasilnike. Stručne radnice/i su preduzimale različite „strategija” da motivišu predstavnike pojedinih institucija za učešće na sastancima, a kao najefikasnije su se pokazale – slanje pisanog izveštaja o planu mera zaštite svim pozvanim učesnicima, bez obzira da li su prisustvovali ili ne sastanku; zakazivanje individualnih sastanaka (pre ili posle konferencije slučaja) sa predstavnicima institucija (najčešće tužilaštvo i sudovi), upoznavanje i dogovaranje budućih efikasnih načina saradnje.

Našu pažnju privlači prisustvo žrtve i/ili roditelja/staratelja na proširenim timskim sastancima za planiranje mera zaštite – oni su prisutni samo u polovini slučajeva (50,3%). Bez obzira na postignute rezultate, naše je mišljenje da se bez prisustva i učešća žrtve ne može (na)praviti dobar bezbednosni plan. Mogućnost da se ne uvažavaju specifične potrebe žrtve, karakteristike konteksta, ili da se donesu pogrešne odluke, kao i ugrožavanje autonomije ličnosti, samo su neke od mogućih posledica.

ČINJENICE – JOŠ JEDNOM

O nasilju u porodici

Osobe ženskog pola su najčešće žrtve nasilja u porodici – 73,5% registrovanih slučajeva.

●
45,6% žrtava nasilja je u srednjoj starosnoj dobi, između 26 i 45 godina.

●
Žrtve nasilja muškog pola su u 82,1% slučajeva maloletna lica

●
Osobe koje čine nasilje prema članovima porodice u velikoj većini – 82,6% su muškog pola.

●
Polovina osoba koje čine nasilje u porodici su aktuelni (39,8%) i bivši partneri (13,3%).

●
Žrtve nasilja istovremeno trpe više od jednog oblika nasilja – u proseku 2,1 oblik nasilja.

●
Najprisutniji oblik nasilja je psihičko, registrovano kod gotovo svake žrtve – 92,3%.

●
Fizičko nasilje je takođe vrlo prisutno – u 69,9% svih situacija nasilja.

●
U 68,5% slučajeva nasilje je trajalo između jedne i 5 godina, u 19% trajalo je između 6 i 10 godina, u 10,6% slučajeva trajalo je od 11 do 20 godina.

●
Više od polovine registrovanih žrtava zadobije/prijavi telesne povrede – 54,8%.

●
72,7% telesnih povreda je vidljivo.

●
U 13,5% situacija nasilja u porodici (zlo)upotrebljava se oružje ili oruđe.

●
Maloletne žrtve nasilja čine trećinu uzorka – 37,7%.

●
U više od dve trećine slučajeva nasilja u porodici – 69,7%, deca su ili direktne žrtve ili prisutna u situacijama nasilja.

●
Od ukupnog broja dece koja se nađu u situaciji porodičnog nasilja, telesno je povređeno 18,1%.

●
Od svih registrovanih telesnih povreda, trećinu zadobiju deca – 33,1%.

O intervencijama i merama zaštite

Oснаživanje žrtve da izađe iz situacije nasilja, najčešće je korišćena intervencija – prema 85,5% žrtvi.

●
Kontinuirani rad sa žrtvom preduzme se u 62,4% slučajeva.

●
Izjava nasilnika na zapisnik kojom se obavezuje da neće biti nasilan prema članovima porodice u daljem toku rada primeni se samo kod trećine – 33,6%.

●
Pismeno upozorenje nasilniku sasvim se retko koristi – 3,8%.

●
Pisanje krivične prijave usledilo je u 6,7% slučajeva.

●
Na kontinuirani tretman pristane samo 20,5% nasilnika – 26,2% žena u odnosu na 15% muškaraca.

●
Regulisanje viđenja sa detetom preduzimano je u 24,2% slučajeva kada su nasilnice bile majke i samo u 16,5% kada su u pitanju očevi.

●
Nadzor nad vršenjem roditeljskih prava primenjivan je kao mera kod 35,5% majki i samo kod 16,5% očeva.

●
Oduzimanje dece realizovano je od 42,3% majki i tek od 15,8% očeva.

●
Dva puta češće se korisnice i korisnici upućuju na pomoć policije (47,3%), nego što se direktno posreduje kod policije (29,8%).

●
Konferencija slučaja zakaže se skoro za svaki peti slučaj nasilja u porodici – 18,3%.

●
Za 7,8% svih korisnica/korisnika organizuju se dva reviziona sastanka.

●
Žrtva i/ili roditelj/staratelj je prisutna samo na polovini konferencija slučaja – 50,3%.